

Філософія

УДК 1:37.035.6:94(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17707206>

**Національно-патріотичне виховання як чинник формування
історичної свідомості та громадянської компетентності майбутніх
фахівців цифрового сектору**

Фінін Георгій Іванович,

Доктор філософських наук, професор, професор кафедри історії,
археології та гуманітарних наук

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради, м. Харків, Україна,

<https://orcid.org/0000-0002-7437-2996>

Прийнято: 06.11.2025 | Опубліковано: 24.11.2025

***Анотація.** Метою розвідки є визначення можливостей використання історичної свідомості в системі освіти для формування засад національно-патріотичного виховання громадян, здатних виконувати професійні обов'язки. Визначено можливість національно-патріотичного виховання студентів закладів вищої освіти із застосуванням історичного минулого України. Акцентовано увагу на нагальній потребі збереження національної самобутності українського народу в умовах збройної та інформаційної агресії. Використано долі харківських репресованих освітян першої третини ХХ ст. як наочний приклад ризиків для національної самосвідомості, які несе*

окупація, адже агресор, руйнуючи історико-культурну спадщину намагається знищити історичну пам'ять.

Встановлено, що здійснення національно-патріотичного виховання вимагає об'єднання всіх стейкхолдерів освітнього процесу: викладачів, студентів, держави, суспільства та роботодавців. Кожний з учасників освітнього процесу висуває свої власні вимоги до національної та громадянської компетентності фахівця. Держава через нормативні документи створює комплексну базу для застосування історії для виховання громадян. Викладач та заклад вищої освіти мають активно залучати до освітнього процесу (явно або у вигляді прихованого курикулуму) тематику з національно патріотичного виховання, утвердження української національної та громадянської ідентичності, готувати майбутнього фахівця і насамперед майбутнього історика для популяризації та викладання історії, зокрема котроверсійних питань, з використанням критичного мислення та інформаційно-комунікаційних технологій, що набуває значної актуальності для протидії інформаційній війні.

Дослідження сприяє розвитку освітніх практик, спрямованих на зміцнення національної ідентичності та цифрової громадянської відповідальності.

Ключові слова: освіта, культура, традиції, історична пам'ять, історична свідомість, національно-патріотичне виховання, громадянин, фахівець цифрового сектору, глобалізація, війна, Україна, цифрова освіта, філософія виховання.

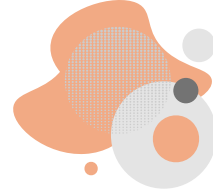
National-patriotic education as a factor in shaping the historical consciousness and civic competence of future specialists in the digital sector

Heorgii Finin,

Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Department of History, Archaeology and Humanities Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council, Kharkiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-7437-2996>

***Abstract.** The purpose of the research is to determine the possibilities of using historical consciousness in the education system to form the foundations of national-patriotic education of citizens capable of performing professional duties. The possibility of national-patriotic education of students of higher education institutions using Ukraine's historical past has been determined. Emphasis is placed on the urgent need to preserve the national identity of the Ukrainian people in the context of armed and information aggression. The fate of repressed educators in Kharkiv in the first third of the 20th century is used as a vivid example of the risks to national identity posed by occupation, as the aggressor, by destroying historical and cultural heritage, attempts to destroy historical memory.*

It has been established that the development of national-patriotic education requires the unification of all stakeholders in the educational process: teachers, students, the state, society and employers. Each participant in the educational process puts forward their own requirements for the national and civic competence of specialists. Through regulatory documents, the state creates a comprehensive basis for the use of history in the education of citizens. Teachers and higher education institutions should actively involve in the educational process (either explicitly or in the form of a hidden curriculum) topics related to national patriotic education, the affirmation of Ukrainian national and civic identity, prepare future

specialists and, above all, future historians to popularise and teach history, including controversial issues, using critical thinking and information and communication technologies, which is becoming increasingly relevant in countering information warfare.

The research contributes to the development of educational practices aimed at strengthening national identity and digital civic responsibility.

Keywords: *education, culture, traditions, historical memory, historical consciousness, national-patriotic education, citizen, digital sector specialist, globalisation, war, Ukraine digital education, philosophy of education.*

Постановка проблеми. Україна сьогодні долає низку екзистенційних викликів, які несуть загрозу збереженню державності, здобутої у важких політичних та економічних умовах. У зв'язку з чим проблема національно-патріотичного виховання набуває особливої ваги, оскільки пов'язана з осмисленням засад історичної свідомості як духовної основи буття народу. В умовах війни, культурної гібридизації та інформаційних викликів виходить за межі педагогічних методик і постає як комплексне завдання для всього культурного сектору. Органи державної влади, система освіти та громадянське суспільство мають спільно напрацювати стратегію підготовки до довготривалого виживання в умовах воєнного часу та подальшого, не менш тривалого, відновлення. Виживання народу неможливе без збереження індивідуальної та колективної (комемоція) історичної пам'яті. Провідну роль у цих процесах грає національно-патріотичне виховання у закладах вищої освіти, яке реалізується не тільки у заходах, присвячених видатним персоналіям, героям, пам'ятним датам, визначеним на законодавчому рівні, але й уведенням до освітніх компонентів відповідних тем для студентів та курсантів. Визначенню місця національно-патріотичного виховання та формування історичної свідомості в освітньому процесі ЗВО гуманітарного

спрямування присвячена дана розвідка. Матеріали розвідки можуть бути використані під час організації вищої освіти гуманітарного спрямування з використанням дистанційних технологій.

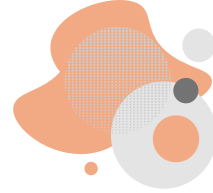
Аналіз досліджень та публікацій. Проблема національно-патріотичного виховання набуває актуальності в сучасних умовах та стала об'єктом дослідження великої кількості науковців. Теоретичні засади вирішення проблеми розкрито у роботах Л. Д. Зеленської, І. В. Чернікової [1], Ю. Ю. Калиновського, С. Б. Жданенко [2], О. О. Пашкова, Ю. В. Калинюк [3], Р. М. Пріми, Р. М. Рославець [4]. Вплив війни на стан українського суспільства зроблено спробу дослідити у роботах автора [5–6]. Практичне використання історичного матеріалу в освітньому процесі вивчають Т. В. Паска, Е. О. Хряпін, Д. Г. Руднік [7–11]. Основи державної політики національно-патріотичного виховання викладено у Концепції національно-патріотичного виховання в системі вищої освіти України та Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [12–13]. Подальшого дослідження вимагає використання прикладів з минулого для формування цілей та завдань національно-патріотичного виховання.

Формулювання цілей статті. Метою статті є філософське осмислення практик національно-патріотичного виховання як чинника формування історичної свідомості та громадянської компетентності майбутніх фахівців цифрового сектору. У межах цієї мети передбачається: уточнити філософські засади національно-патріотичного виховання як форми духовного самоствердження народу; проаналізувати історико-філософські підходи до розуміння патріотизму, ідентичності й колективної пам'яті; визначити взаємозв'язок між історичною свідомістю та ціннісними орієнтирами сучасної української освіти; обґрунтувати значення національно-патріотичного виховання як процесу формування цілісної, морально-зрілої

особистості в умовах сучасних соціокультурних трансформацій; інформаційні інструменти, придатні для використання при вивченні освітніх компонентів, спрямованих на виконання завдань з національно-патріотичного виховання.

Виклад основного матеріалу. Вибір Україною свого цивілізаційного шляху до європейського співтовариства, євроатлантичної інтеграції та вхід до Західного світу вимагає від системи освіти адаптуватися та удосконалення підходів до національно-патріотичного виховання студентської молоді. Найважливішу роль мають грати завдання формування національної самосвідомості, збереження історичної пам'яті свого народу, розуміння місця серед народів Європи та розвиток розуміння відповідальності за спільне європейське майбутнє. Важливим чинником національно-патріотичного виховання виступають освітні компоненти історично-гуманітарного циклу, які викладаються на різному науково-методичному рівні для всіх спеціальностей. Формування історичної свідомості через засоби національно-патріотичного виховання вже стало у центрі уваги органів державної влади. Було прийнято низку нормативно-правових актів різного рівня, що свідчить про напрацювання системного підходу [Докладніше 1, с. 9]. Основою історичної свідомості дослідники розуміють знання і пізнання як процес засвоєння історичних знань та формується на основі систематизованої (переважно через систему освіти) та неупорядкованої (ЗМІ) інформації [3, с. 45]. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» визначає «основними завданнями державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є: 1) формування у громадян України, у тому числі дітей та молоді: активної громадянської позиції на основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності; оборонної свідомості та громадянської

стійкості; патріотизму; поваги до державних символів, державної мови, суспільно-державних (національних) цінностей України, розуміння їх важливості для становлення держави;

2) формування та збереження української національної ідентичності у громадян України, які усвідомлюють свою належність до української нації, а також у закордонних українців;

3) забезпечення розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України;

4) усунення впливу держави-агресора (держави-окупанта) в інформаційній, освітній, культурній сферах України;

5) активізація діяльності інститутів громадянського суспільства для досягнення цілей державної політики в зазначеній сфері;

6) поширення інформації про ветеранів війни, формування у суспільстві традицій вшанування пам'яті загиблих (померлих) ветеранів війни;

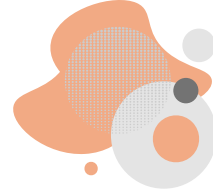
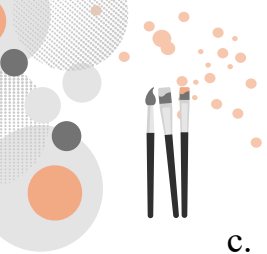
7) формування готовності громадян до виконання конституційного обов'язку щодо захисту незалежності та територіальної цілісності України [13].

Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України відзначає, що «формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості ... повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, зокрема, від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху» Окремим прикладом мужності

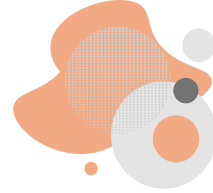
можуть виступати дії учасників Революції гідності, учасників АТО, захисників від збройної агресії росії [12]. На основі законодавчих актів заклади вищої освіти розробляють власні документи для реалізації державної політики [14]. Таким чином, можна сказати, що введення героїчних прикладів з історичного минулого вже стає не просто необхідністю, а аксіомою навчального процесу. Велике значення у розвитку національно-патріотичного виховання з використанням історичного досвіду має залучення історичних досліджень академічної спільноти та конкретного педагогічного, науково-педагогічного працівника, який викладає історичний курс. погодимось з думкою, що запорукою успішності має стати актуалізація змісту навчальних програм з українознавства темами, що стосуються протидії російській агресії, змісту національної безпеки... й насаджуванню російської ідеології, зокрема в державній, геополітичній, геостратегічній, освітній та культурній сферах, у тимчасово окупованих областях України. Для подолання існуючого розриву між науковими дослідженнями та освітнім середовищем треба зробити максимально доступними та цікавими для усіх учасників навчального процесу знання про Україну та українців» [15, с. 103, 109].

Подолання розриву між науковим та освітнім середовищем сприятиме формуванню та збереженню історичної пам'яті студентства як складової частини народу. Під поняттям «народ» розуміється або все населення певної держави, або сукупність людей, яким притаманні спільні характеристики такі як мова, звичаї та традиції, культура, спільне історичне минуле, територія проживання, релігія, норми поведінки, самосвідомість [16, с. 75]. Історична пам'ять українського народу як складова освітнього процесу може прямо відображатися в тематичному плані освітнього компонента як явне знання або мати вигляд так званого «прихованого курикулуму» – інформації, яка закладена в глибинних структурах дискурсу, тобто через персоналії минулого, етнографічний або краєзнавчий матеріал, історичні наративи, смисли тощо [6,

с. 44]. Прищеплення розуміння себе як частини народу, дозволить сформувати етнічний (причетність до свого народу, любов до рідної мови, культури, історії тощо), територіальний (любов до місця, де народився), державного (побудова власної держави, державне самовизначення, державницький світогляд) патріотизму [4, с. 796].

Історична пам'ять є фундаментальною складовою історичної свідомості українського народу та сьогодні перебуває під загрозою, адже ми уже маємо приклади негативного ставлення супротивника до історичної спадщини України, її історії, що проявляється у руйнуванні музеїв, пограбуванні історичних цінностей, що розглядається як своєрідний інструмент підкорення. Активна пропагандистська кампанія по розлюдненню українців триває на всіх рівнях російської державної машини, до якої навіть долучається церква, використовуючи у своєму лексиконі навіть поняття «справедлива війна» [5, с. 133; 17, S. 211]. Дослідники відмічають, що для обґрунтування широкомасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. росія послідовно поширювала наративи проти української державності, європейського вибору нашої країни, самого існування української національно-культурної ідентичності, неправильний на їхню думку цивілізаційний вибір України на користь Заходу, існування єдиного російсько-українсько-білоруського культурно-історичного простору тощо [2, с. 31]. Повномасштабна війна, яка супроводжується такими наративами та пропагандистським супроводом, змусила європейські держави також переглянути свої концепції розширення Європейського Союзу, які домінували в політичній думці протягом останніх більш ніж п'ятдесяти років. Країни ЄС прийняли та поселили у себе мільйони біженців з України (переважно жінок з дітьми), не зважаючи на внутрішні проблеми з ринком праці. Отримання Україною статусу кандидата у ЄС підвищив її міжнародний статус, що говорить «про безпрецедентний стрибок» на шляху європейської інтеграції,

що також підсилюється наданням летальної допомоги від ЄС [18, с. 109]. Дослідники відмічають, що кардинальні зміни в європейській політиці відбуваються також і під впливом героїчної боротьби українського народу [18, с. 109]. Усе це стимулює, на нашу думку, також запровадження до освітнього процесу вивчення історичного досвіду країн ЄС у вирішенні збройних конфліктів, розробці гуманітарної політики, та досвіду європейського національно-патріотичного виховання, можливо, у рамках порівняльної педагогіки. Цікавим може бути досвід німецьких збройних сил – Бундесверу. У військових частинах армії культивується шанобливе ставлення до історії, складання присяги, підйом державного прапора, винесення прапора військової частини, святкування днів військової частини, вшановування військовослужбовців, які мають значні результати у бойовій підготовці [19, S. 66]. У військових частинах створено «кімнати традицій», в яких зібрані і виставлені для показу прапори, ордени, знаки відмінності, фотографії, репродукції картин; регулярно і урочисто відзначаються важливі дати з історії держави та армії, святкування днів військової частини, взяття на озброєння нових зразків бойової техніки і озброєння, публічне вшановування офіцерів, що досягли високих результатів у бойовій підготовці. Значна увага приділяється прищепленню особливого ставлення до населених пунктів, де офіцери проходять службу, зокрема, на емблемах і вимпелах частин Бундесверу часто є елементи, що символізують місця їх дислокації [19, S. 68]. Серед офіцерів ведеться освітня робота з попередження расизму, правого екстремізму, особливо який може підтримуватися певними політичними силами [20].

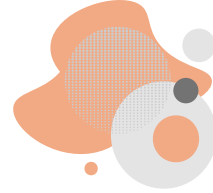
У нашому історичному минулому ми можемо знайти мотивацію до збереження національної історії та самосвідомості, використовуючи наявні приклади їх руйнування та винищення. Це вже вдалося зробити радянській владі у період великого терору перед Другою світовою війною. Доля діячів

розстріляного відродження може служити одним з таких прикладів. Дослідження історії харківської освіти можуть проілюструвати діяльність машини таких репресій на місцевому рівні. Так, у рамках підготовки до відзначення 105-річчя Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради було проведено ґрунтовну науково-пошукову роботу з відновлення хронології діяльності закладів-попередників академії у бурхливу революційну добу та перші роки радянської влади та зроблено великий внесок у вивчення біографій педагогічного складу. Серед викладачів та вчителів була плеяда видатних літературознавців, філологів, українознавців, педагогів, істориків, багато з яких мали політичний досвід участі в роботі перших національних урядів, зокрема Центральної ради. Життя багатьох з них закінчилося в результаті політичних репресій проти руху українського національного та освітнього відродження [6, с. 46; 9, с. 64–65; 10, с. 433; 11, с. 23–25].

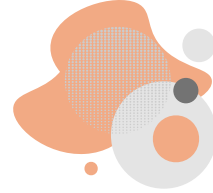
Вивчення історії освіти та освітянської спільноти було уведено до навчального плану курсів з історії України, історії Слобожанщини, історії та сьогодення Академії та діяльності наукових гуртків академії. Уведення такого матеріалу має зберегти пам'ять про минуле, адже Т. Адорно ще у 1959 р. попереджав про небезпеку забуття минулого, адже за його словами «побутує переконання, що людям, які зазнали несправедливість, слід її пробачити. Цього переконання дотримуються політичні прибічники тих, хто цю несправедливість чинив». Він також застерігав від применшення (він говорить про спадщину нацизму, але ми можемо її поширити на історію загалом, особливо ХХ ст. – Авт.) або зміну місцями жертви та злочинця [21, с. 7–8]. У цілому ми можемо визначити мету національно-патріотичного виховання засобами історії:

– повага до історичного минулого та прагнення до збереження матеріальної та нематеріальної історико-культурної спадщини;

- розуміння прямої кореляції індивідуальної свободи та незалежності держави та рівня демократичності;
- усвідомлення потреби збереження та розвитку громадянського суспільства, вертикальних та горизонтальних суспільних зв'язків [Докладніше 22, с. 13–96];
- популяризація історичного минулого через систему освіти, громадських організацій, органи влади тощо;
- усвідомлення себе частиною держави, народу, суспільства;
- формування міжкультурної компетентності;
- формування мовленнєвої культури [1, с. 12];
- спонукання зростаючої особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму [21, с. 16–18; 1, с. 19];

Формування історичної свідомості має велике значення для професійного зростання студента. Вища історична освіта має сформувати фахівця, здатного працювати у закладах освіти різного рівня, органах місцевого самоврядування, наукових установах, архівах, музеях тощо. Досягнути цієї мети можливо використовуючи проектне навчання та ширше залучення інформаційно-комунікаційних технологій (у тому числі штучного інтелекту з усіма його недоліками та перевагами). Т. В. Паска відмічає, що проєктний метод та інформаційно-комунікаційні технології дають змогу моделювати історичні ситуації, створювати цифрові продукти, що поглиблює зміст фахової підготовки та стимулює творчу діяльність студентів [7, с. 1388]. Зауважимо, що система освіти має встигати за розвитком технологій та надавати студентам актуальну інформацію. Адже, як показує проходження педагогічної практики, студент має бути готовий до використання новітнього програмного забезпечення, адже учні школи самі добре орієнтуються у інформаційному просторі, уміють швидко шукати інформацію в Інтернеті,

мають низку застосунків у смартфоні, які допомагають швидко вирішити завдання [23, с. 81]. Проте, учні можуть користуватися такими засобами, часто критично не осмислюючи отриману інформацію [24, с. 366]. Відмітимо, що цифровізація історичних джерел стане в нагоді викладачу під час організації проєктного навчання. Сайти бібліотек, національних та приватних архівів, органів державної влади тощо значно поліпшують роботу з підбору матеріалу для заняття. Так, значний масив інформації з історії дипломатії США розташований у відкритому доступу на сайті Державного департаменту США [25]. Проте, на викладача покладатимуться відповідні завдання з перекладу документів та можливої адаптації під вікові та компетентнісні особливості аудиторії.

Отже, в умовах цифрової епох формування історичної свідомості та громадянської компетентності вимагає поєднання традиційних практик національно-патріотичного виховання з актуальними технологіями та інформаційними контекстами, що дозволить майбутнім фахівцям з цифрових технологій діяти відповідально, розуміючи національні пріоритети українського суспільства у викликах глобалізованого світу. Історико-філософський та філософсько-освітній аналіз підвалин, принципів і практик національно-патріотичного виховання дозволяє не лише зрозуміти його смислотворчі виміри, розкрити аксіологічний і антропологічний потенціал, але й розробити дієві механізми духовного оновлення українського суспільства.

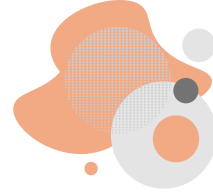
Висновки. Таким чином, національно-патріотичне виховання у взаємодії з формуванням історичної свідомості відіграє одну з провідних ролей у формуванні громадянина та патріота держави. Для формування єдиного підходу до вироблення завдань національно-патріотичного виховання та їх реалізації у закладі вищої освіти, зокрема під час підготовки студентів та курсантів потрібна консолідація всіх учасників освітнього

процесу: викладачів (впровадження відповідних тем до освітнього простору), держави (формування чіткого законодавчого підґрунтя), суспільства (своєрідний запит на інформацію та готовність захищати власну державу), роботодавців (запит на історичні дослідження та їх популяризацію, зокрема і під час викладання з закладів освіти різного рівня).

Отже, національно-патріотичне виховання є не лише педагогічною стратегією, а й освітньо-філософською основою розвитку історично свідомого, соціально-відповідального фахівця. Подальшого дослідження вимагає практичне формування корпусу компетенцій у площині громадянської освіти та національно-патріотичного виховання майбутніх фахівців з опрацювання інформації, розвитку медіаграмотності та критичного мислення, методів протидії інформаційній війні. Практичного втілення вимагає розробка програм і тренінгів з формування національної та громадянської ідентичності за допомогою цифрових інструментів.

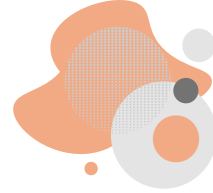
Список використаних джерел

1. Зеленська Л. Д., Чернікова І. В. Національно-патріотичне виховання здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану: системний підхід і дієві практики // Педагогічна Академія : наук. зап. 2025. № 14. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/602>.
2. Калиновський Ю. Ю., Жданенко С. Б. Роль цивілізаційно-ціннісних наративів у глобальному інформаційному протиборстві // Вісник Нац. юрид. ун-ту імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2023. Вип. 3 (58). С. 23–37.
3. Пашкова О. О., Каменюк Ю. В. Роль і місце історичної свідомості у процесі військово-патріотичного виховання військовослужбовців Збройних Сил України // Військ.-наук. вісн. 2020. № 34. С. 42–51.

4. Пріма Р. М., Рославець Р. М. Національно-патріотичне виховання: сучасні пріоритети осмислення феномену // Перспектив та інновації в науці. Серія «Педагогіка», «Психологія», «Медицина». 2025. № 7(53). С. 792–801.
5. Фінін Г. І. Сучасна війна: виклики та загрози // Актуал. пробл. філософії та соціології. 2024. Вип. 43. С. 131–135.
6. Фінін Г. І., Руднік Д. Г., Хряпін Е. О. Історична пам'ять як складова змісту вищої освіти // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. 2023. № 2 (356). С. 42–51.
7. Паска Т. В. Інформаційно-комунікаційні технології у системі підготовки майбутніх учителів історії та громадянської освіти до роботи в цифровому освітньому середовищі // Актуал. питання у сучас. науці. 2025. № 8 (38). С. 1380–1394.
8. Фінін Г. І. Історична свідомість у практиках національної освіти // Вісн. Нац. юрид. ун-ту імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2020. Вип. 4 (47). С. 24–33.
9. Хряпін Е. О., Руднік Д. Г. З історії становлення педагогічної освіти у Харкові в 1917–1925 рр. // Zaporizhzhia historical review. 2023. Вип. 7, № 59. С. 60–69.
10. Хряпін Е. О., Руднік Д. Г. Підзабуті імена української педагогічної освіти та зміст історичних освітніх компонентів // Соціокультурні та психолого-педагогічні аспекти організації освітньо-розвиткового простору в сучасному закладі освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 23 трав. 2023. Харків, 2023. С. 432–434.
11. Хряпін Е., Руднік Д. Г. Видатні персоналії України в педагогічній освіті м. Харкова 1917–1925 рр. (на прикладі Харківських трирічних педагогічних курсів імені Григорія Сковороди) // Грані : наук.-теорет. альм. 2023. Т. 26, № 1. С. 21–27.

12. Концепція національно-патріотичного виховання в системі вищої освіти України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>.
13. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України, редакція від 01.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>.
14. Положення про Центр національно-патріотичного виховання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради : схвалено на засіданні Вченої ради академії, протокол № 10 від 17.04.2024 р. URL: http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/vyhovna/pologennya_patriot.pdf.
15. Шакурова О., Отрошко Л., Висотін М., Фігурний Ю. Рекомендації МОН України щодо комплексу заходів, спрямованих на активне використання українознавства у національно-патріотичному вихованні // Українознавство. 2025. № 1. С. 102–113.
16. Васильєв С. В., Фінін Г. І., Хряпін Е. О. Правове регулювання використання рідної мови представниками національних меншин та корінних народів України // Наук. вісн. Дніпров. держ. ун-ту внутр. справ. 2024. № 2. С. 71–78.
17. Borysowa O., Rudnik D. Die Entwicklung der Idee des „gerechtes Krieges“ in den Werken der mittelalterlichen Denker // PNAP: Scientific Journal of Polonia University. 2022. 51, nr. 2. S. 210–219.
18. Борисова О. В., Руднік Д. Г. Теоретичні моделі європейської інтеграції // Грани : наук.-теорет. альм. 2024. Т. 27, № 5. С. 105–112.
19. Finin H., Rudnik D. Traditionen und Zeremonien in der staatsbürgerlichen Erziehung der Armee Deutschlands // Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку : матеріали 49-ї

Міжнар. наук.-практ. конф., 07.10.2024 р., м. Аліканте. Аліканте, 2024. С. 66–68.

20. Cremer H. Politische Bildung in der Bundeswehr. Zum Umgang mit rassistischen und rechtsextremen Positionen von Parteien. Analyse / Deutsches Institut für Menschenrechte. 2020. 24 S.

21. Адорно Т. Що означає «опрацювання Минулого» / пер., анотація і прим. Віталія Брижніка // Філософія освіти. 2018. № 14 (22). С. 6–24.

22. Влада і громадянське суспільство у країнах світу: досвід взаємодії : монографія / за ред. О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД НАН України, 2025. 472 с.

23. Галушко Н. А., Хряпін Е. О., Руднік Д. Г. Формування інформаційної компетентності майбутнього фахівця з історії та археології засобами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій під час педагогічних практик // Формування професійної компетентності сучасного педагога засобами освіти : історико-методичний аспект : матеріали Веукр. наук.-практ. онлайн-конф., м. Харків, 15 груд. 2023 р. Харків, 2023. С. 80–82.

24. Руднік Д. Г., Єрьомін І. О., Караман О. В. Досвід викладання історії у класах НУШ // Педагогічний менеджмент у закладі освіти як інструмент підвищення ефективності та якості освітнього процесу : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. Дню науки та з нагоди 105-річчя Академії (м. Харків, 14 трав. 2025 р.) / Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та ін. Харків, 2025. С. 363–367.

25. Department of State. Office of the Historian. URL: <https://history.state.gov/>.